

Renata Pęciak*

Rozważania dotyczące genezy maksymy *laissez-faire, laissez-passer*

Słowa kluczowe: *laissez-faire, laissez-passer*, liberalizm gospodarczy, fizjokratyzm

Keywords: *laissez-faire, laissez-passer*, economic liberalism, Physiocracy

Wprowadzenie

U podstaw doktryny liberalizmu gospodarczego leżą założenia osiemnastowiecznej ekonomii klasycznej, która jest związana z takimi ekonomistami, jak Adam Smith, John Stuart Mill czy Jean-Baptiste Say. Korzeni tej doktryny należy jednak szukać w ekonomii przedklasycznej. Już w ramach krytyki merkantylnej, wśród antymerkantylistów, pojawiły się pierwsze hasła będące zwiastunem późniejszych liberalnych postulatów. Najpełniej jednak postulaty te rozbrzmiały za sprawą dość krótko panującej, choć brzemiennej we wpływy doktryny ekonomicznej nazywanej fizjokratyzmem. Do jednych z fundamentalnych postulatów należy zasada *laissez-faire, laissez-passer*. W literaturze przedmiotu wskazuje się kilka różnych źródeł pochodzenia tego wyrażenia – maksymy będącej podstawą doktryny leseferyzmu gospodarczego. Najczęściej wśród autorów maksymy wymienia się francuskiego handlowca Thomasa Le Gendre'a, francuskiego polityka markiza René Louis de Voyer d'Argenson'a czy francuskiego intendenta handlowego Vincenta de Gournaya.

Celem artykułu jest syntetyczna prezentacja genezy maksymy *laissez-faire, laissez-passer*, koncepcji, która stała się impulsem do rozwoju klasycznego liberalizmu gospodarczego. W artykule przyjęto tezę, że chociaż zasada *laissez-faire, laissez-passer* jest

---

* dr Renata Pęciak, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Wydział Ekonomii, e-mail: renata.peciak@ue.katowice.pl

tradycyjnie przypisywana fizjokratom, maksyma ta pojawiła się w postulatach praktyków gospodarczych, zanim ukonstytuowała się szkoła fizjokratów.

Artykuł dotyczy historii myśli ekonomicznej, dlatego wśród metod badawczych wykorzystano metodę badań literaturowych, metodę historyczną oraz metodę opisową.

Balthazar Gracián i *Laissez aller les choses*

Najwcześniej w literaturze wyrażenie *laissez-faire* można znaleźć w tłumaczeniu na język francuski pism jednego z najważniejszych pisarzy polityczny siedemnastowiecznej Hiszpanii, eseisty i moralisty Balthazara Graciána (1601–1658). To w rozważaniach tego hiszpańskiego jezuita po raz pierwszy pojawił się postulat *laissez-aller*. W opublikowanym w 1647 r. zbiorze 300 aforyzmów i komentarzy *Oraculo manual y arte de prudencia*, a przetłumaczonym na język francuski i opublikowanym już w 1684 r., zostało użyte wyrażenie *laissez-aller* w znaczeniu, które potem zostało przyjęte na gruncie ekonomii politycznej. Gracián w aforyzmie 121 pisał: „Ce n'est donc pas la pire règle de la vie que de laisser aller les choses” [Pozostawianie rzeczy samym sobie nie jest wcale najbardziej błahą z życiowych zasad] (Gracián, 2015, s. 132), a aforyzm 138 zatytułował *L'art de laisser aller les choses* [Sztuka zostawiania rzeczy samym sobie] (Gracián, 2015, s. 142).

Pierre le Pesant de Boisguilbert i *Laissez-faire la Nature*

Koncepcja *laissez-faire* na gruncie ekonomii politycznej po raz pierwszy pojawiała się w pismach Pierre'a Le Pesant de Boisguilberta¹ (1646–1714), który jest często nazywany prekursorem ekonomii klasycznej, a także prekursorem szkoły fizjokratycznej. Boisguilbert jawi się jako prekursor klasyków, kiedy twierdził, że kreacja bogactwa spoczywa na mechanizmie kształtowania cen zgodnym z porządkiem naturalnym. Cena tak ukształtowana pozwala sprzedawcom realizować zysk, a nabywcom uczestniczyć w wymianie. Aby uzyskać taką cenę, należy pozwolić, by natura sama działała. Nikt nie powinien ingerować w wymianę, chyba że w celu ochrony i przeciwdziałania przemocy. Jeżeli pozostawi się naturę wolną i pozwoli jej działać, nie trzeba się niczego obawiać, każde zaś oddziaływanie państwa na cenę wprowadzi nieład. Interwencja państwa jest przyczyną niedoboru żywności, a także braków innych dóbr, szkodzi *prosperity* królestwa, a w konsekwencji finansom publicznym.

---

¹ Pisownia nazwiska tego ekonomisty jest różna. On sam w swoich listach podpisywał się Boisguillebert. Jednak pozostali członkowie jego rodziny podpisywali się Boisguilbert. Taka też jest pisownia nazwy regionu, którego rodzina była właścicielem feudalnym od 1622 r. (Cadet, 2014, s. 13).

Dla Boisguilberta, podobnie jak dla późniejszych fizjokratów, natura ustanawia prawa, które determinują funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki. Jedyne natura jest doskonała, a każda interwencja ludzka jest niebezpieczna i prowadzi do nierównowagi, dlatego należy zostawić ją samą sobie, ponieważ od tego zależy równowaga. Boisguilbert w opublikowanym w 1695 r. *Le Détail de la France sous le règne présent* pisał: „koniecznie wszędzie trzeba zostawić gospodarkę Naturze” (Boisguilbert, 2014a, s. 97). Odradzał ingerencję państwa, stwierdzając, że wszystko, co jest potrzebne, to *laissez-faire la Nature*, która zawsze zmierza do wolności i doskonałości (Boisguilbert, 2014b, s. 34–35). Z tego wynika również krytyka cel i francuskiego systemu podatkowego. Nakładanie podatków, które ograniczają handel i obrót bogactwem, stanowi gwałt na prawach natury, dlatego produkty powinny krążyć swobodnie, wtedy łatwo mogą być nabywane przez konsumenta (Talbot, 2014, s. 82). Konieczny jest więc wolny, niczym nieograniczony przepływ drogami (wolność dróg) oraz sprawiedliwy system podatkowy (Boisguilbert, 2014a, s. 103).

Niejednokrotnie powtarzane *laissez-faire la Nature* stanowi jeden z pierwszych postulatów leseferyzmu gospodarczego. Jednak liberalne poglądy Boisguilberta nie odnosiły się do wszystkich obszarów działalności gospodarczej. O ile w obszarze jego zainteresowań był handel, o tyle dotyczyło to jedynie handlu wewnętrznego. Przyznawał, że handel wewnętrzny powinien być wolny, gdyż wówczas najbardziej sprzyja wymianie i bogactwu narodu. Opowiadał się za wolnością i leseferyzmem w wymianie handlowej, ale był zwolennikiem protekcjonizmu, kiedy popierał politykę chroniącą interesy rolników, wpisując się tym samym w prąd ideowy dominujący w osiemnastowiecznej Francji (Talbot, 2014, s. 56 i 82), co pozwoliło Schumpeterowi uznać go za ważną postać na polu teorii, jak również i „energicznego sponsora interesów rolniczych” (Schumpeter, 2006, s. 208).

Niedostatek wiary w *laissez-faire* Boisguilberta każe umieścić go w szeregu zwolenników protekcjonistów, a nie zwolenników całkowitego leseferyzmu. Jak zauważył jeden z biografów Boisguilberta, można uznać tego protoplastę klasyków za ekonomistę, który balansował między „merkantylistycznymi przesądami a nauką i liberalną intuicją” (Talbot, 2014, s. 8).

Thomas Le Gendre i markiz René Louis de Voyer d'Argenson – narodziny maksymy

Jako autora maksymy *laissez-faire* wskazuje się francuskiego przedsiębiorcę Thomasa Le Gendre'a (1638–1706), który miał sformułować to wyrażenie około 1680 r. Le Gendre pochodził z rodziny z długoletnimi tradycjami kupiecko-bankierskimi sięgającymi początku XVI wieku. Zainteresowany przede wszystkim handlem zewnętrznym z Afryką i Nowym Światem, często był wzywany do rozstrzygania sporów handlowych

w kraju i zagranicą (Rothbard, 2006, s. 261). Podczas spotkania z ówczesnym ministrem finansów Jean-Baptiste'em Colbertem, w odpowiedzi na pytanie ministra, co ten może zrobić, aby wesprzeć handel francuski, Le Gendre, „najbardziej rozsądny i najmniejszy pochlebca” spośród przedsiębiorców, odpowiedział: „Laissez-nous faire” [Pozwólcie nam robić] (d'Argenson, 1857, s. 111). Zdarzenie to zostało utrwalone w artykule *Lettre à l'auteur du Journal Oeconomique au sujet de la «Dissertation sur le commerce» du marquis de Belloni* markiza d'Argensona opublikowanym w 1751 r. w „Journal Oeconomique”. To za sprawą d'Argensona maksyma ta pojawiła się w pismach ekonomicznych, z tego też powodu przez długi czas był błędnie uznawany za jej autora.

John Meynard Keynes, który w 1926 r. przewidywał koniec leseferyzmu, pisał, że tradycyjnie maksymę *laissez-faire, laissez-passer* przypisuje się Le Gendre'owi, ale bez wątpienia pierwszy, który sformułował ją w ścisłym związku z doktryną leseferyzmu, był d'Argenson (Keynes, 1999, s. 11). To spod pióra markiza d'Argensona (1694–1757), francuskiego polityka, żarliwego protagonisty wolnego handlu, czasami nazywanego „francuskim Paladynem liberalizmu gospodarczego” (Alem, 2015, s. 7), po raz pierwszy wyszły pisma, które będą kojarzone z tą doktryną. Już w pamiętnikach opublikowanych w 1736 r. d'Argenson użył, *expressis verbis*, wyrażenia *laissez-faire*. Badacze oceniają, że pośpieszna lektura pism d'Argensona każe raczej uznać go za filozofa, erudytę o krytycznym umyśle, teoretyka polityki, który czasami nawiązuje do kwestii ekonomicznych, jednak stwierdzają, że uważna lektura jego spostrzeżeń dotyczących zagadnień ekonomicznych pozwala dostrzec jego zwarte i homogeniczne poglądy (Alem, 2015, s. 6–8).

W swoich pamiętnikach markiz d'Argenson zadeklarował: „Laissez faire, telle devrait être la devise de toute puissance publique, depuis que le monde est civilisé” [Laissez-faire – taka powinna być dewiza wszelkiej władzy publicznej, od momentu kiedy świat stał się cywilizowany] (Argenson, 1857, t. 5, s. 364). Silne przekonanie o zagwarantowaniu wolności zarówno w handlu, jak i w przemyśle czy rolnictwie rozbrzmiewa w większości dzieł d'Argensona, ale najwyraźniej właśnie w *Lettre à l'auteur du Journal Oeconomique* (Alem, 2015, s. 90). Analizując problem niedostatku zboża, d'Argenson konstatawał, że niedostatek ten wynika z nadmiernych ograniczeń ze strony rządu i stwierdzał: „Laissez libre et tout ira bien” [Pozostawcie wolno i wszystko będzie dobrze] (Argenson, 1857, t. 5, s. 136).

D'Argenson jako pierwszy podkreślał korzyści ekonomiczne, które przynosi brak reglamentacji w obszarze handlu. Wierzył, że: „pour gouverner mieux, il faut gouverner moins” [aby rządzić lepiej, trzeba rządzić mniej] (za: Alem, 2015, s. 7), a prawdziwą przyczynę upadku francuskich manufaktur widział w ochronie i protekcyjnych działaniach państwa. D'Argenson postulował, aby przepływy towarów z jednego kraju do drugiego były całkowicie wolne, podobnie jak powietrze. Wizjonersko stwierdzał, że cała Europa powinna być jednym rynkiem. Wierzył, że wolność gwarantuje równowa-

gę handlu, dlatego z determinacją podkreślał: „Laissez faire, morbleu! Laissez faire!” [Pozwólcie robić, do licha! Pozwólcie robić!] (Argenson, 1857, t. 5, s. 372).

Szkoła fizjokratów i stowarzyszenie de Gournaya – u źródła idei liberalnych

Oświecenie we Francji przyniosło wzrost zainteresowania zagadnieniami ekonomicznymi, zarówno na łamach czasopism, zwłaszcza „l'Encyclopédie”, jak i w salonach. Zainteresowanie to było szczególnie intensywne w latach 1755–1765, przede wszystkim za sprawą dwóch grup: szkoły fizjokratów oraz stowarzyszenia de Gournaya (Faccarello, 1992, s. 149).

Większość historyków doktryn przyjmuje, że szkoła fizjokratów, której „twarde jądro” powstało w okresie 1757–1763 (Malbranque, 2013, s. 17), była pierwszą wyodrębnioną szkołą, która reprezentowała zwarty i spójny system poglądów ekonomicznych opartych na przyjętych założeniach, metodach badawczych i koncepcjach teoretycznych. Fizjokratyzm stanowił zdecydowaną i wyraźną reakcję przeciwko protekcyjnemu systemowi merkantylnemu, a zwłaszcza reakcję przeciw biurokratycznemu porządkowi gospodarczemu lansowanemu przez Colberta. Fizjokraci wprowadzili do ekonomii politycznej nowe koncepcje, które stały się przeciwwagą wcześniejszego systemu merkantylnego. Pierwsza i nadrzędna zasada fizjokratów odwoływała się do praw natury i przyjmowała istnienie porządku naturalnego, który stanowił podstawę funkcjonowania społeczeństwa. Skoro istnieje porządek naturalny, nie ma potrzeby odkrywania praw czy tworzenia reglamentacji i ograniczeń. Należy gospodarkę i społeczeństwo pozostawić bez żadnej ingerencji, pozwolić im działać swobodnie – *laissez-faire*. Druga zasada, na której spoczywał fizjokratyzm, odnosiła się do dominacji rolnictwa nad handlem.

Dupont de Nemours zasadniczą rolę w kształtowaniu się ekonomii przypisywał dwóm postaciom francuskiego Oświecenia: Vincentowi de Gournayowi i François Quesnayowi. O ile dzieło Quesnaya jest powszechnie znane, o tyle dorobek de Gournaya przeciwnie. Niektórzy badacze historii myśli ekonomicznej podkreślają, że stało się to z uszczerbkiem dla francuskiej doktryny ekonomicznej, przede wszystkim dlatego, że ukształtowała się powszechnie opinia, iż w ekonomii francuskiej drugiej połowy XVIII wieku dominowało przekonanie, że jedynie produkcyjny jest sektor rolniczy. Tymczasem publikacje, które ukazały się przed *Tablicą ekonomiczną*, zasadniczo odnosiły się do handlu, który był traktowany jako szeroko pojęta aktywność gospodarcza, dlatego obok rolnictwa również przemysłowi i usługom przypisywano istotną rolę. Szczególnie wyraźnie kwestia ta była akcentowana przez grupę skupioną wokół markiza Jacques’a Claude’a Marie Vincenta de Gournaya (1712–1759).

Stowarzyszenie de Gournaya, którego członkowie byli oddani studiowaniu i propagowaniu zasad ekonomii, a także wdrażaniu tych zasad do praktyki gospodarczej, powstało

dekadę przed ukonstytuowaniem się szkoły fizjokratycznej. W 1751 r. powstał „Journal Oeconomique” i tego samego roku Vincent de Gournay, który jako przedsiębiorca wiele lat zajmował się handlem międzynarodowym, został mianowany intendentem handlowym. Stanowisko to pozwoliło mu nawiązać kontakt z ówczesnymi ekonomistami.

De Gournay długo zajmował niekreślone miejsce w historii myśli ekonomicznej. Znany był nie ze swoich pism, ale z komentarzy współczesnych mu pisarzy, a zwłaszcza pism Anne-Roberta Jacques’a Turgota (1727–1781), generalnego kontrolera finansów Ludwika XVI. Turgot, jako intendent handlowy, towarzyszył de Gournayowi podczas inspekcji regionów francuskich. Pośmiertna elegia *Eloge de Vincent de Gournay* napisana przez Turgota w 1759 r. upowszechniła nazwisko i poglądy tego praktyka. Turgot streścił najważniejsze poglądy swojego przyjaciela, m.in. ideę wolnego handlu, wolnej sprzedaży i wolnego nabywania. Jak relacjonował Turgot, de Gournay wierzył, że wolna wymiana jest jedynym sposobem, który może pobudzać przedsiębiorców do zwiększania produkcji, a konsumentowi zagwarantować najlepszy produkt za najniższą cenę. Zalecał, podobnie zresztą jak Turgot, zniesienie wszelkich korporacji, przywilejów i licznych ograniczeń w wolnym obrocie zbożami (Malbranque, 2015, s. 45 i n.).

Z powodu braku manuskryptów de Gournaya jego poglądy były różnie interpretowane. Niektórzy przedstawiali go jako inicjatora liberalizmu i żarliwego zwolennika zasady *laissez-faire, laissez-passer*, zasady, której zdaniem wielu zarówno współczesnych mu, jak i późniejszych badaczy był autorem. Dupont przyznawał de Gournayowi autorstwo sławnej maksymy, którą w rzeczywistości Gournay jedynie popularyzował. Również Schumpeter uznawał go za autora zasady (Schumpeter, 2006, s. 234). Dopiero w XIX wieku dzięki badaniom Augusta Onckena autorstwo doktryny przypisano Le Gendre’owi (Piquet-Marchal, 1989, s. 442).

Manuskrypty de Gournaya, odkryte dopiero w 1976 r. w bibliotece miejskiej w Saint Briec przez Takumi Tsudę, japońskiego historyka doktryn i zaangażowanego badacza francuskiej ekonomii przedklasycznej i klasycznej, rozpoczęły debatę, w której nazwano de Gournaya „ekonomistą zdradzonym” przez Turgota. *De facto* Turgot napisał pośmiertną elegię poświęconą de Gournayowi opublikowaną w 1759 r. w „*Mercure de la France*”. Turgot przygotował jednak drugą, bardziej szczegółową wersję, która została opublikowana w jego dziełach zebranych z 1808 r. Ta druga wersja elegii została jednak zmodyfikowana, po części przez Duponta de Nemoursa, wydawcę dzieła, a po części przez samego Turgota, który z poglądów de Gournaya podtrzymał jedynie te, które był zbieżne z doktryną fizjokratów (Malbranque, 2014, s. 32).

Inną kwestią jest, że de Gournay, zanim stał się adwokatem wolnego handlu, był zwolennikiem protekcjonizmu handlowego, który pozwoliłby Francji skutecznie rywalizować z Wielką Brytanią w wymianie międzynarodowej. Postulował również, by Francja, na wzór angielski przyjęła protekcjonizm handlowy (Pitavi-Simoni, 1997, s. 173 i n.).

Obie grupy, zarówno skupiona wokół de Gournaya, jak i wokół Quesnaya, podkreślały znaczenie liberalnych postulatów, ale tradycyjnie zasadę *laissez-faire, laissez-passer* łączy się ze szkołą fizjokratów. Fizjokraci postulowali powrót do natury i liberalizm oparty na porządku naturalnym. Ich liberalne poglądy stanowiły jednak bardziej swoistą kontynuację i rozwinięcie niektórych liberalnych poglądów antymerkantystów niż zerwanie z nimi: bronili interesu rolników, a ich postulat *laissez-faire* dotyczył przede wszystkim handlu zbożem, a nie wszystkich obszarów życia gospodarczego (Schumpeter, 2006, s. 222). Celem zgromadzonych wokół de Gournaya ekonomistów, pisarzy, przedstawicieli administracji, jak również młodych praktyków, zwłaszcza z dziedziny handlu, było przywrócenie świetności Francji sparaliżowanej przez liczne reglamentacje i zdławionej przez nadmierny fiskalizm Ancien Régime, przede wszystkim w drodze promowania i propagowania zasad *laissez-faire* (Murphy, 1992, s. 199).

Laissez-faire, laissez-passer – ten aksjomat, wielokrotnie powtarzany w pismach fizjokratów, stał się w XVIII i XIX wieku zasadą przewodnią i jest dziś utożsamiany z tą szkołą. Zapomina się natomiast, że de Gournay, równie znacząco jak jego stowarzyszenie, wpłynął na rozwój ekonomii we Francji i propagowanie doktryny leseferyzmu.

Przy okazji rozważań dotyczących zasady *laissez-faire, laissez-passer* warto powtórzyć za Keynesem, że wyrażenie to nie pojawiało się w pismach żadnych ekonomistów klasycznych: Smitha, Ricarda czy Malthusa. W potocznym użytku pojawiło się natomiast w Anglii w 1774 r. w *Principles of trade* George’a Whatleya, a także w pismach Benjamina Franklina (Keynes, 1999, s. 12).

Podsumowanie

Zasada *laissez-faire, laissez-passer* tradycyjnie jest kojarzona ze szkołą fizjokratyczną, ponieważ faktem jest, że w ramach tej szkoły w początkowym okresie kształtowania się liberalizmu najczęściej była przywoływana ta zasada.

Jednak postulat *laissez-faire* można znaleźć już wcześniej: w pismach Pierre’a Le Pesant de Boisguilberta, który jest uznawany za prekursora zarówno ekonomii klasycznej, jak i fizjokratyzmu; *Laissez-nous faire* to odpowiedź przedsiębiorcy Le Gendre’a, który pod koniec XVII wieku podważał politykę protekcyjną Colberta; w latach 50. XVIII wieku maksyma *laissez-faire* pojawia się w zaleceniach markiza d’Argensona, polityka i praktyka gospodarczego, a także w postulatach handlowca Vincenta de Gournaya, długo uznawanego za autora maksymy.

W każdym przypadku *laissez-faire, laissez-passer* stanowiło nakaz niewtrącania się władzy w gospodarkę, postulat znoszenia przeszkód stawianych przez władze publiczne w działalność produkcyjno-handlową oraz znoszenia wyłącznych przywilejów przyznawanych kompaniom monopolistycznym, miastom portowym czy korporacjom manufakturowym.

Zwyczajny, praktyczny postulat, *laissez-faire, laissez-passer*, który pojawił się początkowo jako reakcja wobec merkantylistycznych praktyk i ograniczeń, stał się podstawą doktryny liberalnej, a w późniejszym okresie fundamentalnym założeniem jednego z najważniejszych nurtów w myśli ekonomicznej i politycznej.

Literatura

- Alem, A. (2015). *Le marquis d'Argenson et l'économie politique au début du XVIIIème siècle* (1900). Paris: Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- d'Argenson, R.L. de Voyer (1857). *Mémoires et journal inédit du marquis d'Argenson, ministre des affaires étrangères sous Louis XV*. T. 5. Nendeln: Kraus. Pobrano z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k276806/f1.item.zoom>.
- Boisguilbert, P. (2014a). *Détail de la France. La cause de la diminution de ses biens, et la facilité du remède en fournissant en un mois tout l'argent dont le roi a besoin, et enrichissant tout le monde* (1695). Paris: Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- Boisguilbert, P. (2014b). *Factum de la France*. Paris: Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- Cadet, F. (2014). *Pierre de Boisguilbert, précurseur des économistes, 1646–1714. Sa vie, ses travaux, son influence* (1870). Paris: Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- Faccarello, G. (1992). Les économies politiques des Lumières: l'affirmation de la pensée libérale. W: A. Béraud, G. Faccarello (ed.), *Nouvelle histoire de la pensée économique*. T. 1. *Des scolastiques aux classiques*. Paris: La Découverte.
- Gracián, B. (2015). *Sztuka roztropności. Podręczna wyrocznia*. Gliwice: Helion.
- Keynes, J.M. (1999). „*The End of Laissez-Faire*” suivi de „*Suis-je un libéral?*”. Marseille: Agone.
- Malbranque, B. (2013). L'impulsion décisive. Histoire du cercle de Vincent de Gournay. *Laissons Faire. Revue des économistes français*, 7. Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- Malbranque, B. (2014). Les Oasis de la liberté. L'enthousiasme libéral japonais et la cas T. Tsuda. *Laissons Faire. Revue des économistes français*, 12. Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- Malbranque, B. (2015). Vincent de Gournay. Un adversaire des règlements et des corporations au siècle des Lumières. *Laissons Faire. Revue des économistes français*, 20. Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.
- Murphy, A. (1992), Richard Cantillon et le groupe de Vincent de Gournay W: A. Béraud, G. Faccarello (red.), *Nouvelle histoire de la pensée économique*. T. 1. *Des scolastiques aux classiques*. Paris: La Découverte.
- Piquet-Marchal, M.-O. (1989). Jacques Vincent de Gournay: un économiste trahi. *Annales de Normandie*, 39, (4), 442–444.
- Pitavi-Simoni, P. (1997). Vincent de Gournay or „laissez-faire” without „laissez-passer”. W: J. Henderson (red.), *The State of the History of Economics: Proceedings of the History of Economics Society*. New York: Routledge.
- Rothbard, M.N. (2006). *Economic Thought Before Adam Smith. An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Vol. 1. Auburn: Ludwig von Mises Institute, Edward Elgar Publishing.
- Schumpeter, J. (2006). *History of Economic Analysis*. Taylor & Francis e-Library.
- Talbot, A. (2014). *Les théories de Boisguilbert et leur place dans l'histoire des doctrines*. Paris: Institut Coppet. Pobrano z: www.institutcoppet.org.

Abstrakt

W rozważaniach antymerkantylistów i w krytyce zasad merkantylizmu można znaleźć pierwsze nieśmiałe postulaty liberalne. Postulaty te wyraźnie rozbrzmiały za sprawą dość krótko panującej, choć brzemiennej we wpływy doktryny ekonomicznej nazywanej fizjokratyzmem. Fizjokratyzm wylansował zasadę *laissez-faire, laissez-passer*. Tradycyjnie zasada ta jest przypisywana fizjokratom, jednak pojawiła się, zanim ukonstytuowała się ich szkoła. Pierre le Pesant de Boisguilbert, Thomas Le Gendre, markiz d'Argenson czy Vincent de Gournay – te nazwiska są najczęściej przywoływane, kiedy wskazuje się autorów maksymy.

Celem artykułu jest syntetyczne wyjaśnienie genezy maksymy *laissez-faire, laissez-passer*, która pojawia się na gruncie ekonomii francuskiej, a która ukształtowała późniejszy liberalizm gospodarczy.

The reflections on maxims *laissez-faire, laissez-passer* genesis

In the anti-mercantilists considerations and criticism of the mercantilism principles the first tentative liberal postulates could be found. These postulates were created by very briefly ruling but influential economic doctrine called Physiocracy. The Physiocracy launched *laissez-faire, and laissez-passer* principles. These principles, traditionally attributed to Physiocrats, had appeared before Physiocratic school had been constituted. Pierre le Pesant de Boisguilbert, Thomas Le Gendre, Marquis d'Argenson and Vincent de Gournay – these names were the most frequently mentioned as the authors of these maxims.

The aim of the paper is the synthetic explanation of the maxims *laissez-faire and laissez-passer* origin. These maxims appeared in French economics which shaped the subsequent economic liberalism.